

ÉRSZEGI MÁRK AURÉL

NEMZET, HAZA, KISEBBSÉGEK II. JÁNOS PÁL TANÍTÁSÁBAN

Bevezetés

Magyarország Alaptörvényének preambuluma, a Nemzeti Hitvallás kinyilvánítja: „Elismerjük a kereszténység nemzetmegtartó szerepét.” Tekintettel a kereszténység – immár alkotmányos – relevanciájára a nemzet szempontjából, nem érdektelen megvizsgálni, hogyan viszonyul a kereszténység a nemzethez.

A kereszténységen belül a katolikus egyházra, s konkrétan II. János Pál pápára korlátozzuk ehelyütt vizsgálódásunkat, mégpedig a következő okokból. A magyar nemzet tagjai körében létszámát és történelmi szerepét illetően a katolikus egyház a legnagyobb keresztény felekezet, továbbá struktúrájának egyetemessége s a mindenkori római pápának tekintélye folytán korántsem közömbös, mit tanít e számunkra oly fontos kérdésben. A római pápa nem csupán a legfőbb és teljes hatalom letéteményese a katolikus egyházban, akinek meghatározó szerepe van hitbeli, egyházfegyelmi, szervezeti kérdésekben, de más keresztény felekezetek is odafigyelnek a szavára, különösen a társadalmi kérdéseket illetően (úgynevezett szociális vagy társadalmi tanítás).¹ Ezenfelül az utóbbi évtizedek pápái mind nagyobb tiszteletet, sőt tekintélyt vívtak ki maguknak a nemzetközi porondon is, legyen szó az államokkal fenntartott klasszikus bilaterális kapcsolatokról vagy a nemzetközi szervezetekről.²

Témánkat illetően II. János Pál két szempontból is az egyik leginkább releváns pápa. Egyfelől származása okán: sosem rejtette véka alá, mennyire meghatározó számára lengyelége, amely nemzeti tudat a magyarhoz lényegesen közelebb áll, mint más pápáké.³ Másfelől személyes elismertsége messze meghaladta a katolikus egyházat, sőt a kereszténységet is: megnyilatkozásaira gyakran reflektáltak a vallásos világnézettől távolabb álló személyek, illetve a nemzetközi kapcsolatok szereplői is. Tanításának⁴ súlyát rövid időn belül megtörtént szentté avatása a katolikus egyházban tovább erősítette.

II. János Pál hosszú szolgálata alatt kifejtett bőséges és téma szerint meg lehetőségen szerteágazó tanítása bizony további tanulmányozást, elmélyítést igényel számos vonatkozásban. Kétségtelenül ezek egyike a nemzet és a haza fogalmára vonatkozó tanítása, amelyet mind a nemzetközi kapcsolatok el-

mélete, mind a nemzetpolitika, mind pedig a teológia eszközeivel érdemes megvizsgálni.⁵ Írásunk ennek első lépéseire vállalkozik.

A nemzet jelentősége a katolikus egyház számára

„A Szentírásban megtalálhatók egy valóságos nemzetetológia alapelemei” – vallja II. János Pál.⁶ Az Ószövetségben Izrael kialakulása tulajdonképpen egy nemzetté válás története: Ábrahám, Izsák, Jákob nemzetségéből tizenkét törzs származik, melyekből Mózes, a törvényhozó közreműködésével kialakul Izrael nemzete. Izrael a történelem egy bizonyos pontján állammá szerveződik, ám később, államisága megszűnte után is fennmarad (például babiloni fogság). Isten azért választja ki és segíti e nemzetet, hogy benne s általa nyilvánuljon meg a világnak előbb szavával (például próféták révén), majd megtestesülésével. Hiszen az isteni kinyilatkoztatás csúcspontját jelentő Messiás, Jézus Krisztus fizikai értelemben is e nemzet fiaként (a názáreti Máriának gyermekeként, a Dávid házából származó József családjában) jött a világba. Ugyanakkor Jézussal egy új nemzetség veszi kezdetét, azoké, akik immár nem „a vérnek vagy a testnek a vágyából s nem is a férfi akaratóból, hanem Istentől születtek”.⁷ Ez az új nemzetség a keresztény teológia kifejezésével az *új Izrael*, vagy amint a II. Vatikáni Zsinat nevezi, *Isten Népe*, ami nem más, mint maga az Egyház. Az *új Izrael* azonban nem vérségi-leszármazási alapon szerveződik, sőt első ránézésre ez a dimenzió mintha közömbös volna számára.⁸ Amint azt a II. Vatikáni Zsinat megfogalmazza, „a Föld összes nemzetében jelen van Isten egyetlen népe, mivel valamennyi nemzetből valók a polgárai, akik nem egy földi, hanem egy mennyei országhoz tartoznak”.⁹ Ugyanakkor a zsinat elismeri, „úgy tetszett Istennek, hogy az embereket ne egyenként, minden társas kapcsolat kizárásával szentelje meg és üdvözítse, hanem néppé tegye őket”.¹⁰ Ez utóbbi megfogalmazás elsősorban az egyház létjogosultságát adó isteni szándékot emeli ki, mégis utal arra is, hogy a nemzet mint valós szociológiai és politikai kategória sem közömbös az Egyház számára. Márcsak Krisztus úgynevezett missziós parancsa okán sem: „Menjetez tehát, tegyétek tanítványommá mind a *népeket!*”¹¹

Az európai evangelizáció (a kereszténység terjesztése) például a legtöbb esetben egy adott nép vezetőinek megkeresztelésével kezdődött, amit a nép megkeresztelkedése követett. Éppen II. János Pál emeli ki visszatérően a kereszténység szerepét az európai népek nemzetté válásában, illetve államalapításában (gondoljunk például a lengyelek, csehek, magyarok esetére). Az egyházszervezet a történelem során mindig követte a világi közigazgatási szervezetet (vagy együtt járt vele): az államhatárokat mind a mai napig figyelembe veszik az egyházmegyei határok kialakításánál, s a püspöki konferenciák is – kevés kivétellel – egy-egy ország püspökeit tömörítik.¹² A II.

Vatikáni Zsinat kifejezetten a hazaszeret ápolására buzdít,¹³ óva intve azért minden „szűkkeblűségtől”, vagyis attól, hogy az emberiség egyetemes testvériségét szem előtt tévesszük.¹⁴

A nemzet jelentősége II. János Pál számára

Hivatalos dokumentumai terminológiáját vizsgálva megállapítható, hogy a katolikus egyház tanítása a nemzet fogalmát döntően egy adott ország politikai közösségeként értelmezi. Tehát nemzet alatt általában a nyugati nyelvekben meghonosodott politikai nemzetet kell érteni. Ehhez képest II. János Pál tanításának egyik sajátosságaként értelmezhető a nemzet fogalmának ettől eltérő, a szokott kategóriákat némiképp meghaladó meghatározása. A különbséget nem utolsósorban Wojtyła pápa lengyel származása, erős nemzeti identitása magyarázza, amely megmarad akkor is, amikor Róma püspökévé választják.

Pápasága első éveiben – különösen első lengyelországi látogatásai során – visszatérően reflektál személyes identitásának lengyel nemzeti volta és pápai szolgálata egyetemes jellegének összefüggéseire. Fél évezred után első nem olasz pápaként a kérdés nem is lehetett teljesen magától értetődő: „Eltekintve saját személyemtől, mégis fel kell tennem a kérdést veletek együtt, miért éppen az 1978-as esztendőben (oly sok évszázad szilárd hagyománya után) kapott meghívást Szent Péter székébe a lengyel nemzet, e lengyel föld fia.”¹⁵ A történelmi jelentőségű 1979. június 2-i varsói misén feltett kérdésére saját maga az alábbi választ adja másnap, Gineznóban: „Vajon nem azt kívánja-e Krisztus, nem azt rendeli-e a Szentlélek, hogy ez a pápa, aki mélyen lelkébe ivódva hordozza nemzetének történelmét, annak kezdeteitől, s egyúttal a szomszédos testvér-népek történetét is, jelen korunk számára kinyilvánítsa s megerősítse az ő jelenlétüket az Egyházban, és sajátos hozzájárulásukat a kereszténység történetéhez?”¹⁶ De már rögtön megválasztása után nem sokkal kijelenti a szentszéki diplomáciai testület előtt: „Szülőhazám történelme megtanított arra, hogy tiszteljem minden nemzet, minden nép sajátos értékeit, hagyományait és jogait a többi nép között”¹⁷

II. János Pál a nemzet fogalmával és értékével kapcsolatos tanítását különböző műfajú dokumentumokban fejti ki.¹⁸ Ezek közül a fontosabbaknak a saját hazájában, illetve más közép-európai országokban tett látogatásai során elmondott beszédei, az ENSZ-közgyűlésben és az UNESCO-ban tartott felszólalásai, a szentszéki diplomáciai testülethez intézett újévi beszédei, az egyház által újév napján tartott Béke Világnapjára küldött üzenetei, valamint az egyház társadalmi tanítását kifejtő dokumentumai tekinthetők. Egészen más műfaj, s értékét illetően is külön kategóriát képvisel az *Emlékezet és azozonosság* címmel 2005 elején megjelent interjúkötet.¹⁹ Utóbbi nem tekinthető

ugyan pápai tanítóhivatali (azaz hivatalos, egyházi-vallási relevanciával bíró) megnyilatkozásnak, mégis a benne kifejtett gondolatok egyfelől összhangban vannak az egyházi tanítással, másfelől nagyvonalakban megtalálhatók a korábbi hivatalos megnyilatkozásokban.

Egyes elemzők szerint II. János Pál kifejezetten előnyben részesítette a nemzet kategóriáját az államéval szemben. Ezen véleményt azonban pápasága számos diplomáciai jellegű, illetve témájú megnyilatkozásának elemzése nem támasztja alá.²⁰ Márcsak azért sem, mert a Szentszék mint nemzetközi szereplő természetesen az államokkal tart fenn kapcsolatokat. Az már más kérdés, hogy e kapcsolatok valódi értelmét az ő szempontjából az adja, hogy az állam tulajdonképpen intézményes kifejeződési formája az egyes népeknek, nemzeteknek, amelyekhez a katolikus egyház igazi küldetése szól. II. János Pál szavaival: „Minden nemzet történelme arra hivatott, hogy belépjen az üdvtörténetbe, hiszen Krisztus azért jött a világba, hogy minden embernek elhozza az üdvösséget. Az Egyház mint Istennek az Új Szövetségre épülő népe, az új Izrael egyetemes jellegű: benne minden nemzetnek ugyanolyan polgárjoga van.”²¹

Nemzet és haza fogalma II. János Pál tanításában

Amint arra az Európa Tanács parlamenti közgyűlése rámutatott, „nehéz, csaknem lehetetlen a nemzet fogalmának általános definícióját kialakítani”, mert az „mélyen a népek kultúrájában és történelmében gyökerezik, és magában foglalja identitásuk alapvető elemeit”, továbbá politikai ideológiák is épültek rá, s ráadásul „egy olyan fogalom, mint a nemzet, egészen egyszerűen lefordíthatatlan számos országban”. Két alapvető kategória azonosítható be az Európa Tanács tagállamainak szóhasználatában: az egyik szerint „a nemzet fogalmát az állampolgárság jelölésére használják, amely egy jogi kapocs (kapcsolat) az állam és az egyén között, tekintet nélkül ez utóbbi etnikai-kulturális származására”, a másik szerint viszont „egy olyan szerves közösséget jelöl, amely egy adott nyelvet beszél, és egy sor hasonló kulturális és történelmi hagyomány, múltjának hasonló értelmezése, illetve a jelenére vonatkozó hasonló törekvés és hasonló jövőkép jellemzi”.²² Az elsőt a politikai nemzet, a másodikat a kultúrnemzet kifejezéssel szokás összefoglalni.

Amennyiben II. János Pál nemzet-fogalmát e két kategória szerint vizsgáljuk, megállapítható, hogy a pápa mindkét kategóriát alkalmazza. Írásainak, beszédeinek döntő többségében a nemzet kifejezés alatt a politikai nemzetet kell érteni. Márcsak azért is, mert azok hivatalos, eredeti nyelve többnyire a nagy nyugati nyelvek egyike (főleg az olasz), melyekben a nemzet alatt szinte automatikusan a politikai nemzetet értik. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy bizonyos esetekben egyértelműen a kultúrnemzetre gondol. De erre utal pél-

dául az ENSZ-beli felszólalása során is, mikor elismerve, hogy „nehéz definiálni magát a nemzet fogalmát”, kijelenti, hogy az „nem szükségképpen azonos az állammal”.²³

Hogy II. János Pál számára a nemzet alapvetően a kultúrnemzetet jelenti, akkor válik igazán világossá, amikor nem a politikai nemzetfogalmat használó közegben fejt ki gondolatait a nemzetéről. Az értelmezéshez mindekelőtt a célközönséget kell figyelembe venni. Világosan kitűnik azonban, hogy saját nemzetdefiníciójában, noha a kultúrnemzet vonásai dominálnak, megtalálhatók a politikai nemzet elemei is, mintegy meghaladva mindkét kategóriát.

II. János Pál nemzetdefiníciója két pillérre épül: a kultúrára és a közösségre. A nemzetet alapvetően a közös kultúra határozza meg, amely kultúra általában egy bizonyos területhez is kötődik: „olyan közösség, amely egy bizonyos területen lakik, s amely más közösségektől saját kultúrája révén különbözik”.²⁴ Ugyanakkor a nemzet a családdal mint alapközösséggel áll a legszorosabb kapcsolatban,²⁵ s ennél fogva nemcsak a család, de a nemzet is – a katolikus teológia hagyományos kifejezésével – természetes közösségnek minősül, tehát mással nem helyettesíthető valóságnak.²⁶

Az összefüggést a pápa kétfajta érveléssel támasztja alá. Egyfelől a kultúrát elsősorban az anyanyelv közvetíti, azt pedig az ember első helyen a családjában sajátítja el.²⁷ Másfelől rámutat, hogy a nemzet szó etimológiájának is szoros kapcsolata van a család fogalomkörével: a *nemzet* a *nemzés* szóból származik, más nyelvekben pedig a *születés* szóból. Tehát olyan történetekkel függ össze, amelyek természetes kerete a család (különösen ha a katolikus tanítás szerint értelmezzük azt).²⁸

A család nemcsak a társadalom, de a nemzet alapegysége is, hiszen az ember szocializációja a család mellett általában egy adott nemzet keretein belül megy végbe. A nemzet a társadalom kulturális és történelmi identitásának őrzője és táplálója,²⁹ ami meghatározó az ember öntudatának alakulása és alapvető döntéseinek szempontjából.³⁰ Következésképpen a családnak a nemzet alakításában is alapvető szerepe van: maga is egy nagy családként értelmezhető, melynek „története meghaladja az egyén és a család történetét”.³¹

A nemzet nem helyettesíthető az állammal, még ha „a nemzet természeténél fogva törekszik is állammá alakulni, amint azt az egyes európai nemzetek történelme is mutatja”.³² Az állam létének értelme ugyanakkor éppen az, hogy testet adjon a nemzet szuverenitásának,³³ és „ebben áll morális tekintélye” is.³⁴

A nemzet szuverenitása azonban nem jogi kategória: akkor is létezik, ha megszűnik az államiság, hiszen, mint láttuk, annak hordozója alapvetően saját kultúrája,³⁵ s itt „ugyanarról a szuverenitásról van szó, amelynek értelmében az ember is a legmagasabb fokon szuverén”.³⁶

A nemzet jelentőségének méltatása kapcsán II. János Pál visszatérően rámutat a haza és a nemzet közötti összefüggésre. Ha a nemzet a születés, nemzés fogalmához társítható, akkor a *haza* kifejezés az *atya* fogalmához és valóságához kapcsolódik (vö. latinul: *patria/pater*). Ezt a *család-alapú* megközelítést erősíti, hogy más nyelvekben a haza az *anya* szóhoz társul (vö. angolul: *motherland*, olaszul: *madrepatria*), a magyarban pedig a *ház* szóból származik, aminek egyik jelentése család, de szinonimaként a szülőföld/szülőhaza is használatos.³⁷

A pápa rámutat, hogy a haza bizonyos értelemben az atyai örökséggel (latinul: *patrimonium*) azonosítható, vagyis „azon javak összességével, melyeket atyáinktól kaptunk örökül”.³⁸ Olyan egyetemes emberi tapasztalat, ami az emberi személyiség alkotóelemének tekinthető, „mely nélkül – különösen élete első szakaszában – nem tudna eligazodni az őt körülvevő ellentmondó hatások között”. Az ember haza-tudatát alapvetően „a saját családi, területi, társadalmi és kulturális származásával való kapcsolat alakítja”,³⁹ s maguk a különböző társadalmi struktúrák is tulajdonképpen a haza szolgálatára fejlődtek ki.⁴⁰

A nemzetről és a hazáról való elmélkedés II. János Pál számára elsősorban nem szociológiai vagy politológiai jelentőséggel bír, hanem teológiaival. Mint láttuk, a Bibliában nemzetnek és hazának megvan a maga úgynevezett üdvtörténeti szerepe,⁴¹ és minden egyes nemzetnek megvan a maga értéke, mert „a Teremtő által az embernek s az egész emberiségnek adományozott sokszínű gazdagság bizonyosságát” jelenítik meg.⁴²

Az egyháznak tehát küldetése van a nemzetekhez, ugyanis „az embereket kívánja szolgálni életük és létezésük evilági dimenziójában”, s mivel ennek a dimenziónak a nemzeti hovatartozás és a haza is fontos tényezője, azok az egyház számára sem lehetnek közömbösek.⁴³ Ezért van, hogy „az Egyház mindig is részt kívánt venni a népek és nemzetek életében, s hozzá kívánt járulni fejlődésükhöz”, sőt sok esetben sajátos módon hozzá is járult az egyes nemzetek s kultúrájuk kialakulásához.⁴⁴ A pápa saját nemzete, a lengyelek történelmi példájával szemlélteti, hogy a kereszténység felvétele nem csupán lelki, vallási esemény volt, hanem a különböző törzsek egy nemzetté válásának meghatározó momentuma is, az államalapítás révén.

Viszont: a nemzet eleven hagyományai közvetítik a nemzedékeken át Krisztus igéit, az evangélium tanúságát, a keresztény kultúrát, a hitből született szokásokat.⁴⁵ Ennélfogva jelenti ki a pápa, hogy a nemzetek történelme – legalábbis Európában – értelmezhetetlen a kereszténység nélkül.⁴⁶ Minthogy Krisztus minden ember üdvözítése végett jött a világba, s az ember identitásának meghatározó eleme a nemzethez (mint természetes, tehát a teremtés rendjébe illeszkedő közösséghez) tartozása, az egyházban is megvan a nemzeti hovatartozásnak a maga helye: „Az Egyház mint Isten népe egyetemes jellegű: benne minden nemzetnek ugyanolyan polgárjoga van.”⁴⁷

Hasonlóképpen, „az Evangélium új jelentést adott a haza fogalmának”. Eredeti értelmében a haza az, amit atyánktól és anyánktól örököltünk a földön. A Krisztustól kapott örökség pedig (vö.: Krisztusban Isten fiai és örökösei vagyunk, Gal 4,4-7) „mindazt, ami az emberi haza és kultúra örökségének részét képezi az örök haza felé irányítja”.⁴⁸ A mennyei haza mint a hívők végső célja nem von le semmit a földi haza értékéből. Amint azt II. János Pál a lengyel történelmi példa nyomán aláhúzza – és tegyük hozzá, a magyar történelmi tapasztalat is ezzel egy irányba mutat –, az örök haza gondolata még elő is segíti a nemzet fiainak áldozathozatalát, akár életáldozatát is a földi haza érdekében.⁴⁹

Következésképpen a hazafiság, a haza szeretete is erkölcsi relevanciával bíró fogalmak. „A hazafiság mindannak szeretete, ami a hazának részét képezi: történelmének, hagyományainak, nyelvének, magának a földrajzának. E szeretet kiterjed a honfitársakra is, valamint szellemi gyümölcseikre.”⁵⁰ A hazaszeretet erkölcsi érvényét a haza fogalmának az atyasággal és a nemzettel való kapcsolata magyarázza: „ha feltesszük a kérdést, milyen helyet foglal el a hazafiság a Tízparancsolatban, a válasz nem hagy helyet a kétségnek: a negyedik parancsolathoz kapcsolódik, amelyik az atya és az anya tiszteletét írja elő”. Az összefüggés nem csupán átvitt értelemben igaz, hiszen „a hazától származó szellemi örökséget apánk és anyánk révén kapjuk meg”.⁵¹

A hazaszeretetet tehát „egy táplálандó érzés”,⁵² amely egyáltalán nem azonosítható a nacionalizmussal, sőt annak éppen az ellentéte – és ellenszere is. A hazaszeretetet *helyes* avagy *rendezett* megélésének alapvető kritériuma, hogy tiszteletben kell tartani más nemzeteket, és számukra el kell ismerni a saját nemzetünknek igényelt jogokat.⁵³

A más kultúrák és nemzetek iránti köteles tisztelet forrása, hogy minden kultúrának alapvető eleme az élet végső értelmére vonatkozó reflexió, az emberben meglévő transzcendens irányultság kollektív megnyilvánulása.⁵⁴ Másképpen fogalmazva, minden kultúrában fontos szerepet tölt be a vallás.⁵⁵ S ha tiszteletben kell tartanunk az egyes emberek személyi méltóságát, lelkiismeretét, akkor azt a kultúrát⁵⁶ is tiszteletben kell tartani, ami ezeknek a kifejeződéseként értelmezhető.⁵⁷

A hazaszeretetre leselkedő egyik veszély a beszűkülés, amikor elvész az egyetemes emberiséghez tartozás tudata, s ezáltal a nemzetek közötti egyenlőség és szolidaritás kötelezettsége elhomályosul. Amikor az identitástudat önmaga felmagasztalásával jár, kirekesztővé válik a mássággal szemben, akkor degenerálódik nacionalizmussá, idegengyűlöletté, rasszizmussá.⁵⁸

A nacionalizmus II. János Pál szerinti legfőbb ismérve, hogy „kizárólag a saját nemzet javát ismeri el és követi, s nem veszi figyelembe más nemzetek jogait”,⁵⁹ sőt azok kultúráját megveti, s a népeket szembeállítja egymással.⁶⁰ Nem más, mint az emberi önzés kollektív megnyilvánulása, ami akár egyfaj-

ta bálványimádásig is fokozódhat, aminek elrettentő példája a túlzásba vitt nemzetkultusz.⁶¹

A nacionalizmus táplálkozhat az utilitarizmus ideológiájából is. Az utilitarizmus, melynek doktrínája szerint az az erkölcsös, ami hasznot hajt. Ebből következően az agresszív nacionalizmus elfogadhatónak tartja kisebb vagy gyengébb nemzetek leigázását, ha az egybeesik a nemzeti érdekekkel.⁶²

A nemzetek jogai és kötelességei

Amint az egyházon belüli személyes küldetésének tartotta a lengyel s általában a szláv népek létének, értékének tudatosítását, úgy vállalta fel, kezdettől fogva a kelet-európai elnyomott nemzetek érdekeinek, jogainak képviselőjét a nemzetközi szintéren. A lengyel pápa ugyanis nemcsak nemzete történelméből tudta, de saját bőrén is megtapasztalta, milyen az, amikor egy nemzeti közösséget lábbal tipornak.

Tudván, hogy nincsen egyetértés a nemzet fogalmát illetően, elkészítette a maga jól megindokolt nemzetdefinícióját, ami minden sajátossága mellett alkalmasnak tűnik arra, hogy széles körben merítsenek belőle. Minthogy a nemzetközi jog az államokat tekinti alanyának (még ha nemzeteket emleget is), illetve az egyéni emberi jogokat védelmezi, a pápa szükségét érezte, hogy összefoglalja a nemzet mint közösség jogait, és megkísérelje előmozdítani azok széleskörű elismertetését. Ennek keretébe illeszkednek a nemzeti kisebbségek jogaira és védelmére vonatkozó megállapításai is.

Legtöbb vonatkozó megnyilvánulására a Szentszék diplomáciai fellépésének keretében került sor: a diplomáciai testülettel vagy állami hatóságokkal való találkozói, az ENSZ-közgyűlésben elmondott beszédei (1979, 1995), továbbá béke világnapi üzenetei során. De éppen ez utóbbinak már az egyházi, teológiai relevanciája is erősebb (a pápák béke világnapi üzeneteiből az elmúlt fél évszázad alatt egy koherens *béketeológia* bontakozott ki), a *Centesimus annus* körlevél pedig műfajánál fogva az egyházi tanítói hivatal legfontosabb megnyilatkozásai közé tartozik.

A nemzet mint kultúrahordozó, családra épülő közösség II. János Pál-i definíciójából logikusan következik, hogy a nemzetnek jogai és viszont, kötelességei is vannak. A pápa már a Szentszéknél akkreditált diplomáciai testülettel való első találkozása során felemeli szavát a nemzetek jogainak tiszteletben tartásáért.⁶³ Emlékezetes első lengyelországi látogatása során az államhatalom képviselői előtt pedig – a béke előfeltételei között említve a nemzetek jogainak tiszteletben tartását – immár rövid összefoglalását is adja, mit ért ezen objektív jogok alatt: „jog a létezéshez, a szabadsághoz, a társadalmi-politikai alanyisághoz és a saját kultúra és civilizáció alakításához”.⁶⁴

Néhány évvel később a diplomáciai testülethez intézett szokásos újévi beszédének jelentős részét ennek a témakörnek szenteli. A nemzet létjogosultsága s jogai természetes közösség voltában, az egyének identitásának alakulásában játszott meghatározó szerepében gyökerezik.⁶⁵ Az akkori nemzetközi helyzetet szem előtt tartva rámutat: „amint a személyek közötti kapcsolatokban sem megengedett, hogy egyik ember a másikat tárgyként kezelje, úgy a nemzetközi kapcsolatokban sem megengedett más népek szabadságának korlátozása”. Következésképpen „az érdekszférák fennállását semmi sem igazolja, különösen, ha az korlátozza a népek szabadságát sorsuk szabad meghatározásában”. A nemzetek közötti egyenlőségre pedig – s itt a nemzet mindkét értelmezési kategóriájára gondolhatunk – mint az emberi lelkiismeretbe írt s a nemzetközi jog által elismert tényre hivatkozik. Továbbmenve ezen szabadság tartalmi kifejtésében felhívja a figyelmet: „a világ közvéleményében napról napra erősödik a meggyőződés, hogy a népeknek maguknak kell szabadon megválaszthatniuk a társadalmi berendezkedést, amelyet országuknak szánnak”. Az egyház pedig, noha nem feladata konkrét politikákat javasolni, illetve beavatkozni a világi hatalom jogos autonómiájába, mégis „az emberek és a népek jólétéért aggódó anyaként nem maradhat közömbös az ilyen helyzetekben”.⁶⁶

A kommunizmus bukása és a hidegháború megszűnte után kiadott nagyjelentőségű szociális enciklikájában, a *Centesimus annus*ban II. János Pál érintőlegesen tárgyalja a nemzet jogait is. Méltatja a nemzetközi jogban az ENSZ jóvoltából elindult fejlődést, mely az egyén jogainak tudatosítása mellett „a nemzetek jogainak felismerését” is előmozdította.⁶⁷ Ezen jogok közé sorolja az enciklika az autonómiát és szuverenitást is, amit még az állammal szemben is védelmezni kell. A kijelentésre a totalitárius állam elítélése kapcsán kerül sor, amely arra törekszik, hogy „magába olvassza a nemzetet, a társadalmat, a családot, a vallási közösségeket és magukat az egyes embereket is”. Az egyháznak ebben az esetben is feladata van: amikor saját szabadságát védelmezi, egyúttal a családok, a társadalmi intézmények és a nemzetek autonómiáját és szuverenitását is védi.⁶⁸

Nem sokkal később, a jugoszláviai konfliktus tapasztalataira is reflektálva, illetve a helyzet rendezésének lehetőségeit szem előtt tartva II. János Pál imatallalkozót hív össze Assisibe (Szent Ferenc sírjához, akit eminens módon a béke emberének tartanak). Abban a helyzetben nem lehet megkerülni a nemzetek önrendelkezésének kérdését: a pápa szerint „minden nemzetnek mint közösségnek joga van az önrendelkezéshez”. Ám ezt a jogot nem kizárólag a saját független és szuverén állam alakítása révén lehet megvalósítani, mutat rá, hanem akár föderális vagy konföderációs állami keretek között is. Fontos felfigyelni e kijelentésre, hiszen a Szentszék egyébként az elsők között sietett diplomáciailag elismerni a jugoszláv utódállamokat. A pápa, akinek személyes kívánságára vezetik vissza ezt a sietséget, Assisiben óvatosan még

arra is utalást tesz, hogy nem volt szükségszerű Jugoszlávia felbomlása: az a népek jogainak tiszteletben tartásán múltott.⁶⁹

A nemzetek jogairól megfogalmazott doktrína összegzésének tekinthető II. János Pál második felszólalása az ENSZ-közgyűlésben 1995-ben, a világ-szervezet alapításának 50. évfordulója alkalmából. Éppen a beszéd ezen vonatkozásában érhető tetten a Szentszék mint nemzetközi szereplő hagyományos törekvése a nemzetközi jog alakítására. Ugyanakkor, hogy egyházi jelentőségét is erősítse e doktrínának, a pápa azt néhány nappal később, a Szent Péter téren tartott szokásos általános kihallgatás során is összefoglalja.⁷⁰

A pápa tehát nem csupán az egyház álláspontjának, tanításának kifejtésére, elmagyarázására szorítkozik, hanem konkrét javaslattal fordul az ENSZ felé. Melynek központi eleme egy nemzetközi megállapodás létrehozása a nemzetek jogainak védelméről. Az általános kihallgatás során a javasolt megállapodásnak már nevet is ad: a „Nemzetek Alapokmánya” (Chartája).

Javaslatát indoklását a pápa a történelmi tapasztalatból indítja: a második világháború, melynek tragédiája nyomán jött létre maga az ENSZ is, tulajdonképpen a nemzetek jogainak megsértése miatt tört ki: „Sok nemzetnek pusztán azért kellett rettenetes szenvedéseket kiállnia, mert másnak tartották. Szörnyű bűnöket követtek el a bizonyos nemzetek és kultúrák *alacsonyrendűségét* hirdető tanok nevében.” Azonban a háború vége, az ENSZ létrejötte sem jelentett kielégítő megoldást annak a *morális kötelezettségnek* teljesítésére, miszerint „minden nemzetet és kultúrát meg kell védeni igazságtalan és erőszakos támadásoktól”. Sőt „a háború után is folytatódott a nemzetek jogainak megsértése, elég csak a balti és kaukázusi államoknak, vagy Ukrajna és Belorusz jelentős területeinek a Szovjetunióhoz csatolására gondolni, miközben az úgynevezett népi demokráciák de facto elveszítették szuverenitásukat”.⁷¹ Az 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata megfelelően tárgyalja ugyan az egyedileg értelmezett emberi jogokat, mégis a nemzetek jogainak elhanyagolása kérdéseket vet fel „az igazságossággal és a szabadsággal kapcsolatban”. A pápa szerint a nemzetek jogainak rögzítése „halaszthatatlan, ha el kívánjuk kerülni a múlt hibáit és egy igazságos világrendről akarunk gondoskodni”.⁷²

Amint arra II. János Pál rámutat, a nemzetek jogai valójában „a közösségi élet sajátos szintjén előmozdított emberi jogoknak” tekintendők, így azoknak „antropológiai alapjai” vannak, továbbá „eredendőek és elidegeníthetetlenek”.⁷³

Az első és alapvető jog, amely a többinek előfeltétele: a létezéshez való jog: „senkinek – sem államnak, sem más nemzetnek vagy nemzetközi szervezetnek – nincs joga azt állítani, hogy egy adott nemzet ne volna méltó a létezésre”. A létezéshez való jog azonban nem szükségképpen feltételezi az állami szuverenitást, sőt adódhatnak történelmi körülmények, amikor kifejezetten más megoldások révén javallott ezen jog biztosítása: legyen az szövetségi állam vagy konföderáció vagy éppen „széleskörű regionális autonómia”.

Az önrendelkezés joga elengedhetetlen feltétel e nem állami szuverenitással járó megoldások esetében is: a nemzetnek szabadon kell tudnia dönteni. Mindemellett az „integrációs és a különválási folyamatokat” is a javasolt „Nemzetek Alapokmányában” kellene „értelmezni és rendezni”, ami az államhatárok sérthetetlensége és a népek önrendelkezési joga közötti ellentét feloldásához szükséges kritériumok megfogalmazását jelentené.⁷⁴

Mint láttuk, a nemzet definíciójának alapeleme a saját kultúra, amit általában a saját (anya)nyelv hordoz. Így hát ezek biztosítása is a nemzet jogai közé tartozik. Annál is inkább, mert ezek hordozzák azt, amit a pápa a nemzet „eredendő lelki szuverenitásának” nevez. Bizonyos történelmi helyzetekben, a politikai és gazdasági függetlenség elvesztése esetén éppen kultúrája teszi lehetővé egy nemzet számára a túlélést.

Ebből a „lelki szuverenitásból” következően minden nemzetnek joga van ahhoz, hogy saját hagyományai szerint alakítsa életét, szabadon dönthesse társadalmi berendezkedéséről. Ennek egyetlen korlátját az alapvető emberi jogok képezik, beleértve – hangsúlyozza a pápa – a kisebbségek tiszteletben tartását is.

Minden nemzetnek joga van továbbá „jövőjének építéséhez”, az új nemzedékek megfelelő nevelésének biztosításához saját igényei szerint.⁷⁵

Az egyes nemzeteknek emellett joguk, hogy jogegyenlőségüket és kulturális identitásukat tiszteletben tartsák a nemzetközi kapcsolatokban is, lehetővé téve ugyanakkor bekapcsolódásukat a „jobb jövő építésébe”.⁷⁶ Tekintettel arra, hogy ez utóbbi kitételek a pápai felszólalásban az ENSZ szerepére, küldetésére vonatkoznak, itt a nemzet egyaránt jelentheti a világszervezet tagállamait és a II. János Pál-i értelemben vett kultúrnemzeteket.

A nemzetek kulturális identitáshoz való jogát érinti a 2001. évi Béke Világnapra írt pápai üzenet egyik érdekes kitétele, amely a bevándorlók méltósága és kultúrája tiszteletben tartásának kötelezettségét párhuzamba állítja a befogadó közösség identitáshoz való jogával. Minthogy egy adott terület lakossága, s különösen a gyermekek kiegyensúlyozott fejlődése szempontjából nagy fontossággal bír annak „jellemző kultúrája”, a pápa „kívánatos iránynak” nevezi az adott területre jellemző „kulturális egyensúly” megőrzését. Ami nem más, mint „a nyelv, a hagyományok és értékek alapvető öröksége” által meghatározott „kulturális arculat” fennmaradásának és fejlődésének biztosítása.⁷⁷

Az egyház tanításában a jogok és a kötelességek alapvető összefüggésben vannak. Nincs ez másként a II. János Pál-i nemzetdoktrínában sem. A nemzetek alapvető kötelessége „a más nemzetekkel való békés, tiszteletteljes és szolidáris együttélés”.⁷⁸ A saját maguknak követelt jogokból fakad, hogy kötelességük ugyanazokat a jogokat a többi nemzet számára elismerni és tiszteletben tartani (enélkül a hazaszeretet, mint láttuk, nacionalizmussá fajul).

A pápa szerint a nemzeteknek tudatosítaniuk kell, hogy – minden ember teremtetett voltából, egyenlő méltóságából fakadóan – az emberiség egyazon nagy *családjának* tagjai. Minthogy pedig a család nem a funkcionális kapcsolatokra s a pusztá érdekazonosságra épül, hanem természeténél fogva kölcsönös bizalmon, segítesen, őszinte tiszteleten alapuló közösség, „a nemzetek családjában is ezen érzéseknek kell áthatniuk a nemzetek közötti kapcsolatokat, még a jogot is megelőzve”. A Szentszék mindig is az ENSZ-t tekintette *a népek családjá* potenciális intézményes megvalósulásának, ami pedig ismét arra utal, hogy II. János Pál nemzetfogalma átfogja mind a kultúrnemzet, mind a politikai nemzet kategóriáját.⁷⁹

A nemzeti kisebbségek jogai és kötelességei

A nemzet fogalmát és jogait definiáló doktrínájának szerves részét képezi II. János Pál kisebbségekkel kapcsolatos tanítása. Mondhatni prófétaí módon, éppen a számos európai kisebbség sorsa szempontjából meghatározó fordulatot hozó 1989-es esztendőben a Béke Világnapjára írott üzenetét szentelte e témának.⁸⁰

A dokumentum – az üzenet kontextusa okán – a kisebbségek problematikáját elsősorban a béke megteremtésének, illetve fenntartásának szemszögéből vizsgálja. A pápa sem törekszik a kisebbségek fogalmát általános érvennyel definiálni, hiszen helyzetük olyannyira különböző, hogy lehetetlen teljes képet felvázolni velük kapcsolatban. Inkább csak helyzetleírás szintjén foglalkozik annak elemeivel (régie vagy új, domináns vagy alávetett helyzetű, sorsa iránt közömbös vagy lázadó stb.). Az általa megfogalmazott jogok és kötelességek a magukat kisebbségi közösségként meghatározókra általánosságban vonatkoztathatók – amit az indokol, hogy a pápai üzenet a világ minden részén élő emberekhez és kultúrákhoz kíván szólni.

A pápa számára a kisebbségek egy államon belül beazonosítható csoportok, közösségek, melyeket a különböző kulturális hagyományok, faji és etnikai származás, vallásos hit, történelmi sors alapján lehet meghatározni. Jogaik és kötelességeik nagy része az állam és a kisebbség közti kapcsolatokra vonatkozik. A kisebbségekkel is rendelkező országoknak két társadalomszervezési alapelvet kell figyelembe venniük: minden egyes személy – származásától függetlenül – azonos és elidegeníthetetlen méltósággal bír, továbbá az emberi nem alapvető egységet, közösséget alkot, melyben az emberek és csoportjaik a kölcsönös szolidaritásra törekzenek.

Az egyik legfontosabb megállapítása – amely, mint láttuk, a nemzetre és a kisebbségi csoportra egyaránt vonatkozik –, hogy az emberi csoportoknak joguk van a kollektív identitáshoz, mert az ember a maga identitását csak másokkal közösen tudja teljes mértékben megélni, s így a csoport kollektív identi-

tását tagjai méltósága miatt kell védelmezni. Ezen joga akkor is fennmarad, ha a csoport történetesen a közjővel ellentétesen cselekszik: a kollektív felelősség alapján történő elítélése ilyen esetekben is sértené az igazságosságot. Ebből következik természetesen az erőszaknak mint a kisebbségi jogok érvényesítési módjának elutasítása. A kisebbségek tagjainak kötelességük másokat tisztelettel és méltóságuk szerint kezelni; a különbözőséget az egység megerősítésének szolgálatába kell állítani, nem pedig a megosztottságot erősíteni általuk. A különbözőség (másság) elfogadásának kötelessége egyaránt vonatkozik az államra, a különböző csoportokra és minden egyes személyre.

A kisebbségi jogok és kötelességek részletes felsorolásából kiderül, hogy a pápa alapvetően a nemzeti és etnikai kisebbségekre gondol, ezért is tekinthetők a szóban forgó dokumentumban megfogalmazottak a nemzetek jogairól és kötelességeiről adott pápai tanítás szerves részének.

A konkrét kisebbségi jogok II. János Pál megfogalmazásában az alábbiak szerint foglalhatók össze:

- létezéshez való jog;⁸¹
- a saját kultúra megőrzéséhez és fejlesztéséhez való jog, ami magában foglalja az anyanyelvi és a névhasználati jogokat is;⁸²
- a más államok területén élő, közös kulturális és történelmi örökséggel bíró csoportokkal való kapcsolattartás joga;
- vallásszabadsághoz való jog, ami magában foglalja a kultuszszabadságot és a vallásos nevelés szabadságát, továbbá a (vallásos alapon történő) szabad kapcsolattartás jogát, mind országon belül, mind azon kívül.⁸³

A kisebbségek jogaival alábbi kötelességeik állíthatók párhuzamba:

- együttműködés a többi állampolgárral a közjó érdekében;
- a kisebbség tagjai egyéni szabadságának és méltóságának tiszteletben tartása, beleértve az asszimilációhoz való jogot;⁸⁴
- megfelelő tájékozódás az emigrációban élő képviselők részéről az elnyomott kisebbségi sorstársak jogainak védelme során;⁸⁵
- párbeszéd és tárgyalásos megoldás keresése a politikai követelések érvényesítésekor (különösen függetlenségre vagy nagyobb politikai autonómiára törekvés esetén).⁸⁶

E két felsorolást II. János Pál éppen Budapesten bővíti egy-egy kitételrel, a diplomáciai testülettel való találkozón. A kisebbségeknek a pápa szerint joguk van „a helyes autonómiához”, miközben el kell fogadniuk annak az országnak alkotmányát, amelyben élnek.⁸⁷

A kisebbségi jogok és kötelességek felsorolását II. János Pál a béke világnapi üzenetben egy józan tanáccsal is megtoldja: „A kisebbségi csoportok minden tagjának, bárhol éljenek is, követeléseik megalapozottságát a történelmi fejlődés és az aktuális realitások fényében kell tudatosan mérlegelniük. Ennek elmaradása a múlt, illetve egy kilátástalan jövő rabjaivá válás veszélyével járna.”⁸⁸

II. János Pál és a magyar nemzet

A kereszténység nemzetalakító és nemzetmegtartó szerepét II. János Pál visszatérően méltatta a magyarság vonatkozásában. A rendszeres hivatalos kétoldalú kapcsolatok, a vatikáni magyar kápolna felszentelése (1980), s különösen a két pápalátogatás (1991, 1996) mellett több jeles történelmi évforduló is alkalmat nyújtott erre, melyeket külön apostoli levélben vagy pápai üzenetben köszöntött: Szent Gellért születésének millenniuma (1980), Árpád-házi Szent Erzsébet halálának 750., illetve Szent István halálának 950. évfordulója (1988), s végül a magyar millennium (2000, 2001).⁸⁹

A pápa szerint a kereszténység felvétele nem csupán egyfajta „túlélési stratégia” volt a magyarok számára, de döntő tényezőnek bizonyult abban, hogy a törzsekből egyetlen nemzet jöjjön létre.⁹⁰ Ez az esemény Magyarországon az állam, a nemzet és az egyház történelme egyidejű kezdetének tekinthető,⁹¹ s az állami intézmények fejlődése később is az egyházi struktúra kiépülésével és fejlődésével párhuzamosan zajlott.⁹²

Ebből következően a hazaszeretetnek mindig volt lelki vonatkozása is a magyar nemzet számára,⁹³ és ma is „úgy kell szeretnünk és szolgálnunk földi hazánkat, kultúráját és értékeit, hogy mindvégig szeretjük és szolgáljuk Istent”.⁹⁴

II. János Pál rámutat, hogy teológiai értelemben a nemzet fennmaradása a történelem viharaiban annak is köszönhető, hogy Szent István Krisztusra mint szilárd alapra építette *házát*, a magyar államot.⁹⁵ A keresztény értékek a nemzeti kultúra számára biztos alapot nyújtottak, s mivel azok főbb elemei (úgy mint a személy méltósága, a szolidaritás, a szabadság és a béke) beépültek a modern emberiség életébe, továbbra is képesek ezt a funkciót betölteni. A pápa felhívja a magyar főpásztorok figyelmét, hogy a nemzet értékeinek, örökségének megőrzése az ő felelősségük is,⁹⁶ a „nemzeti identitást elhanyagoló létezésre” csábító körülményeket pedig kifejezetten az aktuális veszélyek és nehézségek között említi.⁹⁷

A pécsi misén elmondott szentbeszédének fontos nemzeti vonatkozása Magyarország történelmének teológiai értelmezése: Mária Országának (Regnum Marianum) szenvedése a török, majd a szovjet (pogány, illetve ateista) megszállás és diktatúra alatt része volt a Jelenések könyvében leírt apokaliptikus harcnak,⁹⁸ a gonosz erői által a Jézust hordozó Asszony, vagyis az egyház ellen folytatott küzdelemnek.⁹⁹ Magyarország küldetése „a többi szabad nemzet körében” a második pápalátogatás során is előkerül, a pápa ferihegyi üdvözlőbeszédében.¹⁰⁰

A nemzeti kisebbségek kérdésköre hangsúlyosan szerepel az első pápalátogatás témái között. A pápa már érkezésekor, a ferihegyi üdvözlőbeszédben utal a határon túli magyarokra: „Szerető köszöntéssel ölelem át a magyar nemzet minden fiát és leányát; azokat, akik itt élnek hazájukban, és azokat,

akik külföldről jöttek el, különösképpen pedig azokat, akik a szomszédos államokban élnek.”¹⁰¹ Az ország különböző pontjain celebrált miseken minden alkalommal hasonlóképpen külön köszönti a határon túlról érkezett magyarokat is.

A pécsi mise végén elmondott imájában II. János Pál a magyar nemzet egészét ajánlja Szűz Mária oltalmába: „A Magyarok Nagyasszonya vagy, ezért gondjaidra bízunk minden magyart a haza határain belül és azon kívül.” Hozzáteve, hogy „imádságunk mellett felszólítunk mindenkit, főleg a felelős vezetőket, hogy tartsák tiszteletben a személyek, a népek és nemzeti-ségek jogait. Így valósul meg a harmonikus, családias együttélés a nemzetek között kontinensünkön.”¹⁰²

Ennek folytatásaként a Budapesten akkreditált diplomáciai testület előtt a határon túli magyarok iránti alkotmányos felelősségre utalva kijelenti, hogy a kisebbségeknek joguk van – többek között – a „helyes autonómiához” is. Másfelől arra is figyelmeztet, hogy a kisebbségeknek viszont el kell ismer-niük annak az országnak alkotmányát, amelyben élnek. A beszéd másik újdonsága, sőt egyedisége a „népek sérthetlensége” elvének megfogalmazá-sára vonatkozó felvetés: nemcsak a határok sérthetlenségét kell tiszteletben tartani, de a nemzetek azon jogát is, hogy ne kelljen erőszakos beavatkozást elszenvedniük, mely identitásukban veszélyeztetné őket.¹⁰³

Máriapócsan a környező országokból érkező csoportok köszöntésekor megismétli két évvel korábbi béke világnapi üzenetének a nemzeti kisebbsé-gek jogaira vonatkozó megállapításait, hozzáteve: „Adja meg Isten a magyar föld és a szomszédos államok fiainak azt a nemes lelkületet, amely szükséges ahhoz, hogy mindig tiszteletben tartsák ezeket az alapvető jogokat”.¹⁰⁴

A védelemre szoruló *leggyengébbek* közé sorolt kisebbségek, köztük a ha-táron túli magyarok védelmét kifejezetten a püspökök feladataként emlegeti második magyarországi látogatása során Győrben.¹⁰⁵

1991-ben Szombathelyen viszont a „különböző kulturális és etnikai cso-portok” befogadásának fontosságára is figyelmeztet: „Ahogy ti is fontosnak tartjátok, hogy külföldön élő honfitársaitok megőrizhessék nyelvüket és kul-túrájukat, úgy – a bibliai és keresztény befogadás hagyományát követve – ti is éreztétek kötelességeteknek, hogy ugyanígy bánjatok ezekkel a testvérei-tekkel.”¹⁰⁶

Konklúzió

II. János Pál tanítása a nemzetről, a hazáról, a nemzeti kisebbségekről nem tartozik gazdag hagyatékának legjobban tanulmányozott fejezetei közé. További feladatot jelenthet e tanítás összevetése a nemzetközi szervezetek hasonló témájú dokumentumaival, különösen is a nemzeti kisebbségekkel

kapcsolatban, az esetleges kölcsönhatások, illetve II. János Pál recepciójának vizsgálata.

Sokkal szélesebb körben ismertek a nagy pápa szavai Európáról, s konkrétan az európai integrációról. A két kérdéskör II. János Pálnál szorosan összefügg, a nemzetek léte és jogainak védelme európai dimenzióban nyer igazán értelmet: „a nemzet érdekeit nem lehet alkalmas módon elérni, hacsak nem a más népekkel szolidáris kölcsönös függés kontextusában”.¹⁰⁷ Amint arra a debreceni református Nagytemplomban tartott ökumenikus találkozóon 1991-ben rámutatott: „Európának többnek kell lennie, mint közös megegyezéssel elfogadott érdekközösségnek. Népei igazában arra kaptak közös meghívást, hogy Krisztusban Isten gyermekeinek egyetlen nagy családját alkossák.”¹⁰⁸ Továbbá: „Egy olyan, önző nacionalizmusok nélküli Európára gondolok, ahol a nemzetekre a kulturális gazdagság élő központjaiként tekintenek, mely védelemre és fejlesztésre érdemes mindenki javára.”¹⁰⁹ Ma is megfontolandók az európai integráció nemzeti és nemzetek feletti elemeinek egyensúlyára vonatkozó megállapításai: „Európa akkor fog a hazák hazájává válni, ha a nemzetek joga, mely ebben a folyamatban szerepet játszott, az egész európai közösség részéről elismerésben részesül. Nem lehet békés együttéléstről beszélni ezen a kontinensen anélkül, hogy egyenlő jogokat biztosítanának az Európa területén megjelenő minden nemzetállam számára.”¹¹⁰

Joggal tekinthetjük nemzeti szempontból is fontosnak ezen gondolatok ismeretének előmozdítását, hiszen a 20. század s az ezredforduló egyik egyetemesen elismert főszereplőjének tekintélye áll mögötte, olyan kérdéseket illetően, amelyek számunkra, magyarok számára nem veszítenek aktualitásukból.

Jegyzetek

- 1 Bővebben L.: ÉRSZEGI Márk Aurél: A pápai primátus – ahogy a nem katolikusok látják, *Távlatok*, 69. (2005. október), 301–308. p.
- 2 COLOMBO SACCO, Ugo: *Giovanni Paolo II e la nuova proiezione internazionale della Santa Sede 1978–1996*, Giuffré Editore, Milano, 1997.
- 3 Erről ő maga beszélt első magyarországi látogatása végén a magyar püspökök előtt. L.: Nyissátok ki a kapukat Krisztusnak!, *Távlatok*, 68. (2005. szeptember), <<http://www.tavlatok.hu/6801tanulm.htm>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- 4 Tanítás alatt ebben az összefüggésben az egyház s benne a pápa vallási szempontból releváns megnyilatkozásait kell érteni. Bővebben L.: DIÓS István – VICZIÁN János (szerk.): Tanítóhivatal, In: *Magyar katolikus lexikon*, XIII., Szent István Társulat, Budapest, 2008.
- 5 L.: CAZZAGO, Aldino: *Giovanni Paolo II. „Ama gli altri popoli come il tuo”*, Jaca Book, Milano, 2013; GUIO, Nicola: Il senso della storia, patria, nazione e patria europea in Giovanni Paolo II, *Rivista di Studi Politici – S. Pio V*, 4/2011, Anno XXIII, Ottobre/Dicembre, 115–125. p.

- ⁶ GIOVANNI PAOLO II: *Memoria e identità. Conversazioni a cavallo dei millenni*, Rizzoli, Milano, 2005, 91. p.
- ⁷ János evangéliuma, 1,13.
- ⁸ L.: „Nincs többé zsidó vagy görög, [...] mert mindannyian egygé lettek Krisztus Jézusban.” Szent Pál Galatákhöz írott levele, 3,28.
- ⁹ A II. Vatikáni Zsinat *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúciója az Egyházzól, 1964. november 21., 13., magyarul L.: <http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_hu.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁰ *Uo.*, 9.
- ¹¹ Máté evangéliuma, 28,19.
- ¹² „A püspöki konferencia [...] valamely ország, vagy egy bizonyos terület püspökeinek egyesülése.” *Egyházi Törvénykönyv*, 447. kán. (Az *Egyházi Törvénykönyv*, Szent István Társulat, Budapest, 2001.)
- ¹³ A II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciója az Egyházzól a mai világban, 1965. december 7., 75., magyarul L.: <http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_hu.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁴ A témával foglalkozik a *Távlatok* című jezsuita folyóirat egyik száma: Keresztény magyarságunk – teremtés és fejlődés, *Távlatok*, 29–30. (1996. július).
- ¹⁵ *Szentbeszéd Varsóban*, 1979. június 2., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1979/documents/hf_jp-ii_hom_19790602_polonia-varsavia_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁶ *Szentbeszéd Gnieznóban*, 1979. június 3., 5., L.: <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1979/documents/hf_jp-ii_hom_19790603_polonia-gniezno-cattedrale_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁷ *Beszéd a diplomáciai testület tagjaihoz*, 1978. október 20., L.: <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1978/documents/hf_jp-ii_spe_19781020_corpo-diplomatico_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁸ A pápai megnyilatkozások szövege megtalálható a Szentszék hivatalos honlapján (www.vatican.va), általában több nyelven, melyek közül az elhangzás eredeti nyelve minősül hivatalosnak. Ezeket itt magyarul adjuk meg, eredeti nyelvétől függetlenül.
- ¹⁹ *Memoria e identità*. Magyarul: II. JÁNOS PÁL: *Emlékezet és azonosság. Beszélgetések az ezredfordulón*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2005.
- ²⁰ COLOMBO SACCO, Ugo: *Giovanni Paolo II sulla scena del mondo: magistero sociale, dialogo e diplomazia*, Paoline, 2004, 157–161. p.
- ²¹ *Memoria e identità*, 91. p.
- ²² Recommendation 1735 (2006) – The concept of „nation”, <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta06/EREC1735.htm>>; Magyar fordítás: <<http://www.mtaki.hu/data/files/208.pdf>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ²³ *Beszéd az ENSZ-közgyűlésben az ENSZ létrehozásának 50. évfordulóján*, 1995. október 5., 8., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1995/october/>

documents/hf_jp-ii_spe_05101995_address-to-uno_en.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).

- ²⁴ „A nemzet kifejezés egy olyan közösséget jelöl, mely egy bizonyos területen lakik, s amely más közösségektől saját kultúrája révén különbözik. A katolikus társadalmi tanítás mind a családot, mind a nemzetet természetes társaságnak tartja, tehát nem pusztá megállapodás gyümölcseinek. Ezek tehát az emberiség történelme során nem helyettesíthetők semmi mással. Nem lehet például a nemzetet az állammal helyettesíteni, még ha a nemzet természeténél fogva törekszik is állammá alakulni, amint azt az egyes európai nemzetek történelme is mutatja.” *Memoria e identità*, 88. p.
- ²⁵ A nemzet „az a sajátos közösség, amely talán a legszorosabban kötődik a családhoz, s a legfontosabb az ember lelki története számára”. *Szentbeszéd Varsóban*, 1979. június 2.
- ²⁶ „Mindenesetre úgy tűnik, hogy amint a család is, a nemzet és a haza mással nem helyettesíthető valóság marad. A katolikus társadalmi tanítás ilyen esetekben *természetes közösségekről* beszél, annak a különleges köteléknek jelöléseként, mely mind a családot, mind a nemzetet az ember természetéhez fűzi, melynek megvan a maga társas dimenziója. Minden társadalom kialakulásának alapvető útja a családon keresztül vezet: efelől nincs kétség. De úgy tűnik, hasonló megfigyelés illik a nemzetre is. A nemzet fogalma magába zárja mindazt, ami a társadalom kulturális és történelmi identitásának őrzője és táplálója. Persze egy veszélyt mindenképpen el kell kerülni: hogy a nemzetnek ez a pótolhatatlan funkciója nacionalizmussá fajuljon.” *Memoria e identità*, 85. p.
- ²⁷ Vö. *Beszéd az UNESCO-ban*, 1980. június 2., 14., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1980/june/documents/hf_jp-ii_spe_19800602_unesco_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ²⁸ „A részleges és az egyetemes közti feszültség hozzátartozik az emberi lényhez. Egyazon emberi természetben osztozva az emberek egyetlen nagy család tagjainak érzik magukat, s ez így is van. De ugyanezen természet konkrét történetisége miatt szükségképpen szorosabban kötődnek bizonyos emberi csoportokhoz. Mindenekelőtt a családhoz, majd pedig a különféle hovatartozás szerinti csoportokon át egészen a saját etnikulturális csoport egészéig, melyet nem véletlenül neveznek *nemzetnek* (natio), ami a *nemzésre* (nasci) utal, miközben a *haza* (patria) kifejezés pedig magának a családnak a valóságát idézi. Az ember helyzete ily módon e két pólus, az egyetemesség és a részlegesség közötti élénk feszültségben található, mely feszültség elkerülhetetlen, mégis egyedülállóan termékeny, amennyiben azt derűs kiegyensúlyozottsággal élik meg.” *Beszéd az ENSZ-közgyűlésben*, 7.
- ²⁹ *Memoria e identità*, 85. p.
- ³⁰ „Az ember öntudatának és döntéseinek egész történelmi folyamata szorosan kapcsolódik saját nemzete eleven hagyományaihoz”. *Szentbeszéd Krakkóban*, 1979. június 10., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1979/documents/hf_jp-ii_hom_19790610_polonia-cracovia-blonia-k_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ³¹ „A nemzet az a közösség, amelynek története meghaladja az egyén és a család történetét. Minden család ezen közösség érdekében nevel, méghozzá a legegyszerűbbel kezdve, a nyelvvel, lehetővé téve így az első lépéseit megtevő embernek, hogy meg-

tanuljon beszélni, hogy tagjává váljon közösségének, azaz családjának és nemzetének. [...] Én egy olyan nemzet fia vagyok, amely sokat tapasztalt a történelemben, szomszédai többször halálraítélték, de túlélte és önmaga tudott maradni. Megőrizte identitását és megőrizte a felosztások és az idegen megszállások ellenére nemzeti szuverenitását. Nem fizikai erejére, hanem csakis kultúrájára támaszkodva. Ez a kultúra minden másnál hatalmasabb erőnek bizonyult a szükség idején.” *Beszéd az UNESCO-ban*, 14.

³² *Memoria e identità*, 88. p.

³³ *Beszéd a lengyel állami hatóságokhoz*, Varsó, 1979. június 2., 2., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1979/june/documents/hf_jp-ii_spe_19790602_polonia-varsavia-autorita-civili_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).

³⁴ *Beszéd a diplomáciai testület tagjaihoz*, 1979. január 12. <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1979/january/documents/hf_jp-ii_spe_19790112_corpo-diplom_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).

³⁵ „Elég azokra a régi népekre gondolni, amelyek ragaszkodtak kultúrájukhoz akkor is, amikor hódítóik civilizációjával szembesültek, vagy azon születőben levő társadalmakra, amelyek nemzetként ébrednek új életre (mint a lengyel nemzet egy évezreddel korábban), s amelyek küzdenek identitásuk és értékeik megőrzéséért a kívülről rájuk erőltetett befolyással szemben. Kultúrájából fakad minden nemzet alapvető szuverenitása.” *Beszéd az UNESCO-ban*, 14.

³⁶ „Amiről itt szólok a nemzet joga, kultúrájának alapja és jövője kapcsán, nem valamilyen nacionalizmus *visszhangja*, hanem az emberi tapasztalat és az emberi fejlődés stabil részét képezi. Van a társadalomnak egy alapvető szuverenitása, amely a nemzet kultúrájában nyilvánul meg. Ugyanarról a szuverenitásról van szó, amelynek értelmében az ember is a legmagasabb fokon szuverén.” *Uo.*

³⁷ *Vö. Memoria e identità*, 87. p.

³⁸ *Uo.*, 76. p.

³⁹ *Kultúrák közötti párbeszéd a szeretet és a béke civilizációjáért. Üzenet a XXXIV. Béke Világnapra* (2001), 2000. december 8., 6., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_20001208_xxxiv-world-day-for-peace_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).

⁴⁰ *Memoria e identità*, 84–85. p.

⁴¹ „Maga Isten Fia is megtestesülvén egy emberi családba érkezett, s így egy földi házára is szert tett, amit nem is tagadott meg: a *Názáreti* Jézusnak nevezték.” *Üzenet a XXXIV. Béke Világnapra*, 6.

⁴² *Szentbeszéd Assisiben*, 1993. január 10., 5., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1993/documents/hf_jp-ii_hom_19930110_basilica-assisi_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).

⁴³ *Beszéd a lengyel állami hatóságokhoz*, 1979. június 2., 2.

⁴⁴ *Beszéd a diplomáciai testület tagjaihoz*, 1978. október 20., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1978/documents/hf_jp-ii_spe_19781020_corpo-diplomatico_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).

- ⁴⁵ „Nem lehet tehát Krisztus nélkül megérteni a lengyel nemzet történelmét [...] ha elutasítjuk nemzetünk ezen értelmezési kulcsát, akkor egy lényegi félreértésnek teszszük ki magukat – nem értjük meg többé saját magunkat.” *Szentbeszéd Krakkóban*, 1979. június 10.
- ⁴⁶ *Szentbeszéd Varsóban*, 1979. június 2.
- ⁴⁷ *Memoria e identità*, 91. p.
- ⁴⁸ *Uo.*, 79. p.
- ⁴⁹ *Uo.*, 79., 83–84. p.
- ⁵⁰ *Uo.*, 84–85. p.
- ⁵¹ *Uo.*, 83–84. p.
- ⁵² *Üzenet a XXXIV. Béke Világnapra*, 6.
- ⁵³ *Memoria e identità*, 85–86. p.
- ⁵⁴ „Az egyéneket és a népeket jellemző minden különbözőségeen túlmenően léteznek egy alapvető közösség, minthogy a különböző kultúrák valójában nem mások, mint a személyes lét értelmére vonatkozó kérdés megválaszolásának különböző módjai...” *Beszéd az ENSZ-közgyűlésben*, 1995. október 5., 9.
- ⁵⁵ „Minden kultúra középpontjában az a magatartás áll, ahogyan az ember a legnagyobb titokhoz, Isten titkához viszonyul. Hiszen a különböző nemzetek kulturái lényegében a személyes lét értelmére vonatkozó kérdés különféle megközelítési módjai. Ahol az ilyen jellegű kérdésről nem vesznek tudomást, ott a nemzetek kulturája és erkölcsi élete összeomlik.” *Centesimus annus* kezdetű enciklika a *Rerum novarum* enciklika kibocsátásának századik évfordulója alkalmából, 1991. május 1., 24., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus_hu.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁵⁶ Vö.: „Az a hit, mely nem válik kultúrává, nem is egy teljesen befogadott, átgondolt és híven megélt hit.” *Levél a Kultúra Pápai Tanácsa létrehozásáról*, 1982. május 20.
- ⁵⁷ „Valamennyi kultúra a világ, s különösen az ember titkára való reflexió kísérlete, az emberi élet transzcendens dimenziója kifejezésének egyik módja. Minden kultúra szíve a legnagyobb titokhoz, Isten titkához való közeledése.” „Azért tiszteljük mások kultúráját, mert tiszteletben tartjuk azt, ahogyan minden közösség kísérletet tesz arra, hogy választ adjon az emberi élet problematikájára.” *Beszéd az ENSZ-közgyűlésben*, 1995. október 5., 9–10.
- ⁵⁸ *Üzenet a XXXIV. Béke Világnapra*, 6.
- ⁵⁹ *Memoria e identità*, 85–86. p.
- ⁶⁰ „Nem szabad mindazonáltal összekeverni a saját nemzeti identitás védelmét és előmozdítását a nacionalizmus egészségtelen ideológiájával, amely mások megvetéséhez vezet. Egy dolog ugyanis a saját ország iránti helyes szeretet, s más a nacionalizmus, amely a népeket szembeállítja egymással.” *Beszéd az általános kihallgatáson*, 1995. október 11., 5., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/audiences/1995/documents/hf_jp-ii_aud_19951011_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁶¹ „A második világháborút megelőző években a nemzetnek már-már új bálványimádássá fokozott kultusza abban a hat évben hatalmas katasztrófát okozott.” *Üzenet a*

II. világháború európai befejeződésének 50. évfordulóján, 1995. május 8., 7., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1995/may/documents/hf_jp-ii_mes_08051995_50th-end-war-europe_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).

⁶² *Beszéd az ENSZ-közgyűlésben*, 1995. október 5., 13.

⁶³ „Az Egyház úgy tartotta, s tartja továbbra is, hogy a nemzetközi kapcsolatokban kötelező minden nép jogainak tiszteletben tartása. [...] S itt hozzá kell tennem, hogy szülőhazám történelme megtanított arra, hogy tiszteljem minden nemzet, minden nép sajátos értékeit, hagyományait és jogait a többi nép között.” *Beszéd a diplomáciai testület tagjaihoz*, 1978. október 20.

⁶⁴ *Beszéd a lengyel állami hatóságokhoz*, 1979. június 2.

⁶⁵ „Minden nép jogának jelentősége abban áll, hogy a nemzet az a természetes közösség, ahol az ember a család révén a világra jön, s kialakul társadalmi identitása. Azaz egy meghatározott kultúrában él, amelyet népének szelleme alakít, s amely az emberek személyiségének és neveltetésének jellegzetességét alakítja.” *Beszéd a diplomáciai testület tagjaihoz*, 1982. január 16., 7., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1982/january/documents/hf_jp-ii_spe_19820116_corpo-diplomatico_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ *Centesimus annus*, 21.

⁶⁸ Uo., 45.

⁶⁹ „Minden nemzetnek, mint közösségnek, joga van az önrendelkezéshez. Olyan jogról van szó, amelyet mind a saját politikai szuverenitás révén, mind pedig más nemzetekkel való föderáció vagy konföderáció révén is meg lehet valósítani. Meg lehetett volna menteni egyik, vagy másik módját a volt Jugoszlávia nemzetei között? Nehéz kizárni.” *Szentbeszéd Assisiben*, 1993. január 10., 5.

⁷⁰ „[...] nincsen mind a mai napig egy hasonló nemzetközi megállapodás, amely megfelelő módon rögzítené a nemzetek jogait. Ha az alapvető emberi jogok alapokmánya ékesszólóan megvilágítja a személyek jogait, most azon kell munkálkodni, hogy létrejöjjön egy olyan alapokmány, amely megőrzi és előmozdítja a népek jogát, hogy tiszteletteljes együttélés, kölcsönös tolerancia és konkrét szolidaritás szellemében létezhesse. [...] A Nemzetek Alapokmányának a napjainkban egyaránt jelen levő látszólag ellentétes jelenségeket, az integrációs és a különválási folyamatokat kellene értelmeznie és rendeznie az emberiség alapvető etikai-jogi elveinek keretein belül, s ezáltal hozzájárulna a népek békés együttéléséhez. [...] A világ minden nemzete számára el kell ismerni és elő kell mozdítani, a jogi-állami szinten jelentkező különbözőségeken túl, bizonyos eredendő és elidegeníthetetlen jogokat: a létezéshez, a saját nyelvhez és kultúrához való jogot, s a fiatal nemzedékeknek a saját hagyományok szerinti neveléséhez való jogot, azonban mindenki, s különösen is a kisebbségek jogainak tiszteletben tartásával.” *Általános kihallgatás*, 1995. október 11., 3.

⁷¹ *Beszéd az ENSZ-közgyűlésben*, 1995. október 5., 5.

⁷² Uo., 8.

⁷³ *Általános kihallgatás*, 1995. október 11., 4.

- ⁷⁴ *Uo.*, 3.
- ⁷⁵ *Beszéd az ENSZ-közgyűlésben*, 1995. október 5., 8.
- ⁷⁶ *Uo.*, 15.
- ⁷⁷ „Másfelől, amint azt az imént jeleztem, nem szabad alábecsülni egy adott terület jellemző kultúrájának fontosságát a születésüktől fogva ahhoz a területhez tartozók kiegyensúlyozott növekedése szempontjából, különösen is fejlődésük kényesebb szakaszában. Ebben a tekintetben kívánatos iránynak tekinthető egyfajta *kulturális egyensúly* biztosítása egy meghatározott terület számára az azt alapvetően jellemző kultúra vonatkozásában. Mely egyensúlynak – a kisebbségek iránti nyitottság és alapvető jogaik tiszteletben tartása mellett – lehetővé kell tennie egy meghatározott *kulturális arculat*, vagyis a nyelvnek, a hagyományoknak és értékeknek általában a nemzettapasztalathoz és a hazaérzethez kapcsolódó alapvető örökségének fennmaradását és fejlődését.” *Üzenet a XXXIV. Béke Világnapra*, 14.
- ⁷⁸ *Beszéd az ENSZ-közgyűlésben*, 1995. október 5., 8.
- ⁷⁹ „Az ENSZ-nek az a hivatása, hogy a nemzetek családja legyen. A család fogalma túlmutat a funkcionális kapcsolatokon s a pusztá érdekazonosságon. A család természeténél fogva kölcsönös bizalmon, segítesen, őszinte tiszteleten alapuló közösség. A nemzetek családjában is ezen érzéseknek kell áthatniuk a nemzetek közötti kapcsolatokat, még a jogot is megelőzve. Az ENSZ történelmi feladata, hogy elősegítse ezt a történelmi minőségi ugrást: az egymás mellett élésből az egymásért élés felé, a kölcsönös adományozás révén, ami mindenekelőtt a gyengébbek számára előnyös, de végső soron mindenki számára jólétet hoz.” *Uo.*, 14.
- ⁸⁰ *A béke építéséhez tisztelni kell a kisebbségeket. Üzenet a XXII. Béke Világnapra* (1989), 1988. december 8. <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/peace/documents/hf_jp-ii_mes_19881208_xxii-world-day-for-peace_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁸¹ „A kisebbségek elsődleges joga a létezéshez való jog. E jogot sokféleképpen lehet figyelmen kívül hagyni, egészen a népirtás kifejezett vagy közvetett formájáig elmenő szélsőséges esetekig. Az élethez való jog mint olyan elidegeníthetetlen, és az az állam, amely kisebbségi csoportokhoz tartozó polgárai életének veszélyeztetését célzó cselekedeteket elkövet vagy megtúr, a társadalmi rendet szabályozó alapvető törvényt sérti meg.” *Uo.*, 5.
- ⁸² „Másik védendő jog a kisebbségek joga saját kultúrájuk megőrzéséhez és fejlesztéséhez. Nem ritkák azon esetek, amikor kisebbségi csoportokat a kulturális kihalás veszélye fenyeget. Ugyanis bizonyos helyeken a jogszabályok nem ismerik el jogukat saját nyelvük használatára. Néha családneveik és földrajzi neveik megváltoztatását is rájuk kényszerítik. Néha nem vesznek tudomást a kisebbségek művészeti és irodalmi megnyilvánulásairól, ünnepeik nem kapnak helyet a közéletben, ami jelentős kulturális örökségvesztéshez vezethet. Ezen joggal szorosan összefügg a más államok területén élő, közös kulturális és történelmi örökséggel bíró csoportokkal való kapcsolattartás joga.” *Uo.*, 7.

- ⁸³ A vallásszabadság joga „minden vallási közösség és minden személy sajátja, s magában foglalja a vallási meggyőződés szabad kinyilvánulását mind egyéni, mind kollektív szinten. Ebből következik, hogy ezen közösségeknek vallásukat saját szertartásaik szerint kell ünnepelhetniük. Képesnek kell lenniük gondoskodni a vallási nevelésről megfelelő oktatás révén és az ehhez szükséges eszközökkel kell rendelkezniük.” *Uo.*, 8.
- ⁸⁴ „11. Minden jog megfelelő kötelességekkel is jár. A kisebbségi csoportok tagjainak is megvannak a maguk kötelességei azon társadalommal és állammal szemben, amelyben élnek: mindenekelőtt az együttműködés, a többi állampolgárhoz hasonlóan, a közjó érdekében. A kisebbségeknek ugyanis sajátos módon kell hozzájárulniuk egy békés világ építéséhez, mely tükrözze összes lakójának gazdag változatosságát. Másodsorban egy kisebbségi csoportnak kötelessége előmozdítani minden egyes tagjának szabadságát és méltóságát, tiszteletben tartva minden egyén döntését, még akkor is, ha valaki a többségi kultúrára való áttérés mellett dönt.” *Uo.*, 11.
- ⁸⁵ *Uo.*
- ⁸⁶ „[...] a párbeszéd és a tárgyalás a béke elérésének kötelező útja. A felek készsége egymás elfogadására és a párbeszédre elengedhetetlen feltétel a békét is veszélybe sodró összetett problémák méltányos megoldásához. Ellenkezőleg, a párbeszéd elutasítása erőszakot szülhet.” *Uo.*, 10.
- ⁸⁷ „E kisebbségeknek el kell fogadniuk annak az országnak alkotmányát, amelyben laknak, de a kormányoknak is el kell ismerniük e kisebbségek egyenlő jogait, beleértve az anyanyelv használatának jogát, a helyes autonómiához és sajátos kultúrájuk megőrzéséhez való jogot is.” *Beszéd a budapesti diplomáciai testülethez*, 1991. augusztus 17., 5., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/1991/august/documents/hf_jp-ii_spe_19910817_corpo-diplomatico_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁸⁸ *Üzenet a XXII. Béke Világnapra*, 11.
- ⁸⁹ A Magyarországgal kapcsolatos pápai dokumentumok ugyancsak megtalálhatók a Szentszék honlapján (www.vatican.va), II. János Pál neve alatt. A magyarországi pápálatogatások beszédeinek magyar szövege hozzáférhető a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia honlapján: <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=406>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁹⁰ „Szent István felismerte, hogy a kereszténység felvétele az igazi útja a túlélésnek, és annak, hogy a különféle törzsekből egy nemzetet alkosson. A valódi emberi kultúra számára ugyanis csak a keresztény értékek tudnak szilárd alapot teremteni. Magyarország most pluralista társadalommá vált, amelyben az egyes állampolgárok és csoportok eltérő értékrendszerekhez csatlakoznak. De a történelem arra tanít, hogy a modern emberiség életébe olyan alapvető keresztény értékek épültek be, mint a személy méltósága, a szolidaritás, a szabadság és a béke.” *Szentbeszéd a budapesti Hősök terén*, 1991. augusztus 20., <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=84>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁹¹ *Levél Lékai László bíboros, prímás, esztergomi érsekhez és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia tagjaihoz*, 1978. december 2., <http://www.vatican.va/holy_father/john_

- paul_ii/letters/1979/documents/hf_jp-ii_let_19790113_vescovi-ungheria_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁹² „Őseitek, az egykori Pannónia, a mai Magyarország lakói, abban a tudatban, hogy Krisztushoz tartoznak, felfedezték mélyebb kulturális identitásukat, és új módon váltak nemzeté. [...] Mindez nagyban gazdagította az egyes személyek és az egész nemzet öntudatra ébredését. [...] Hierarchikus szervezetével, egyházmegyékre és plébániákra tagolódva, püspökökkel és papokkal az élen az esztergomi prímás személye körül növekedett az Egyház, és lelki tevékenysége következtében a magyar nemzet életének új formája is kialakult. [...] Magyar földön az Egyház kezdetei nemcsak a lelki élet területét érintették, hanem kihatottak a polgári életre is, és ezzel új időszak kezdődött nemzetetek történelmében és műveltségében.” *Szentbeszéd Győrben*, 1996. szeptember 7., 1–2., <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=283>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁹³ L.: *Szentbeszéd a vatikáni magyar kápolna felszentelésekor*, 1980. október 8., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/homilies/1980/documents/hf_jp-ii_hom_19801008_cappella-ungherese_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁹⁴ *Levél a magyarországi egyházhoz Szt. Gellért vértanú püspök születésének millenniuma alkalmából*, 1980. szeptember 24., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/letters/1980/documents/hf_jp-ii_let_19800924_millennio-sangerardo_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁹⁵ „Aki pedig Krisztusra tekintve él, az Isten Országának a világban való építésén fáradozik. Ez a ti hivatásotok és kötelességetek, kedves Testvérek, ha azt akarjátok, hogy a nemzet épülete szilárdan fennmaradjon a történelmi változások között.” *Szentbeszéd a Hősök terén*, 1991. augusztus 20., 3–4.
- ⁹⁶ „A több mint ezeréves történelem során felhalmozott értékek olyan örökséget képeznek, amelyet elsősorban a magyaroknak kell megőrizniük. Ha ők magukat nem kötelezik el erre, ki teszi meg helyettük? Mások nem teszik meg. Ti, akik mint állampolgárok a nemzethez tartoztok, és mint apostolutódok Isten népe vezetői vagytok, ezen a téren különleges felelősséggel tartoztok. Különösképpen is szorgalmazzatok szentjeitek tiszteletét. Ők foglalják össze legjobban ezeréves történelmeteket. Példájukat oda kell állítani az új nemzedékek elé.” *Beszéd a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia tagjaihoz*, Győr, 1996. szeptember 7., <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=284>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁹⁷ Vö. *Beszéd a fiatalokhoz*, Budapest, 1991. augusztus 19., 3., <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=276>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ⁹⁸ Vö. *Jelenések könyve* 12,1–6 és 12,17.
- ⁹⁹ „Magyarországon, a ti hazátokban az Egyház nemegyszer megtapasztalta ezt a harcot a történelem folyamán, például a török vész idején, de különösen is átélte századunkban. Hogyne emlékeznénk a múltbéli és az újabb üldöztetésekre! Az oszmán seregek által megtámadott »Regnum Marianum«, Mária Országá összeomlott: az egész lakosságot megtizedelték, és egyik napról a másikra nehézzé vált az Evangélium tanítása szerint élni. Most pedig az utolsó negyven évben egy vasöklű szervezet ateista álkul-

- túrát és életformát kényszerített a nemzetre.” *Szentbeszéd Pécssett*, 1991. augusztus 17., 5., <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=261>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁰⁰ „Ahogy akkor a nép újra tudott kezdeni és a megpróbáltatásokból új életerőt nyert, úgy lesz most is: Magyarország ismét boldog és virágzó lesz, hogy méltóan betöltse küldetését, amelyre a többi szabad nemzet körében hivatott. [...] Fontos, hogy kitartsunk a jó keresésében, hogy még áldozatok árán is megőrizzük és növeljük a nemzet történelmi örökségéhez tartozó lelki értékeket.” *Üdvözlőbeszéd a Ferihegyi repülőtéren*, 1996. szeptember 6., 2., <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=280>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁰¹ *Üdvözlőbeszéd a Ferihegyi repülőtéren*, 1991. augusztus 16., <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=258>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁰² A hivatalos magyar fordításból a *nemzetiségek* kitétel hiányzik. L.: *Szentbeszéd Pécssett*, 1991. augusztus 17.
- ¹⁰³ „A magyarok szívükön viselik a szomszédos országokban élő testvéreik sorsát. Jogosan kívánják, hogy megfelelő kapcsolatot tarthassanak fenn velük. Ha a határok sérthetetlenek, nem kell-e ugyanakkor azt is kijelenteni, hogy maguk a népek is sérthetetlenek?” *Beszéd a budapesti diplomáciai testülethez*, 1991. augusztus 17., 5., <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=262>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁰⁴ „Két évvel ezelőtt, a Béke Világnapjára szóló üzenetemben nyomatékosan fölemeltem szavam a kisebbségek jogainak, saját kultúrájuk megőrzésének és anyanyelvük használatának védelmében. Hangsúlyoztam, hogy a közös történelmi és kulturális hagyományokkal rendelkező csoportoknak akkor is kapcsolatban kell lenniük egymással, ha különböző államok területén élnek. Adja meg Isten a magyar föld és a szomszédos államok fiainak azt a nemes lelkületet, amely szükséges ahhoz, hogy mindig tiszteletben tartsák ezeket az alapvető jogokat, s így mindnyájuk nagylelkű együttműködésével föl lehessen építeni azt a békét, amelyet kinek-kinek jogos különbözőségei még gazdagabbá tesznek.” *Szentbeszéd Máriapócsan*, 1991. augusztus 18., 2., <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=263>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁰⁵ „Egy másik fontos feladat a leggyengébbek védelme, kezdve a kisebbségeken. Gondolok itt mind a más országokban kisebbségben élő honfitársaitokra, mind a Magyarországon élő különböző etnikai csoportokra, és köztük különösen a menekültekre. Megvédeni és segíteni az embert, minden embert, ez az evangélium hirdetésének elengedhetetlen feltétele.” *Beszéd a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia tagjaihoz*, Győr, 1996. szeptember 7.
- ¹⁰⁶ *Szentbeszéd Szombathelyen*, 1991. augusztus 19., 7., <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=274>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁰⁷ *Üzenet a II. Világháború európai befejeződésének 50. évfordulóján*, 7.
- ¹⁰⁸ *Beszéd a debreceni református Nagytemplomban*, 1991. augusztus 18., 7., <<http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=272>> (letöltve: 2014. 11. 08.).
- ¹⁰⁹ *Beszéd a Nagy Károly Díj igazgatótanácsának tagjaihoz*, 2004. március 24., 5., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/speeches/2004/march/documents/hf_jp-ii_spe_20040324_premio-carlo-magno_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).

¹¹⁰ *Üzenet a varsói felkelés 50. évfordulóján, 1994.* augusztus 1., 3., <http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/messages/pont_messages/1994/documents/hf_jp-ii_mes_19940801_anniversario-varsavia_it.html> (letöltve: 2014. 11. 08.).